

նոր հայրենիքին մէջ անհարազատից թելադրութեամբ խաբանուած կամ աղտեղուած հայութեան վտեմ անունը նորանոր փայլեցնելու, անոր բամբաստուած Ս. Կրօնքին անարատութիւնն ու անկախութիւնը պաշտպանելու համար յիշեալ ՈՒՍՄՈՒՆՔԻՆ ու ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ամենաքաջ և ամենազօրաւոր միջոց մը համարուած՝ անմիջապէս սկսան սոյն ճամբուն հետեւիլ, և ասոր համար պէտք եղածը անթուլ աշխատութեամբ ու յարատե ջանքով մը՝ ի գործ դնել:

Ուստի այս բարի նպատակներն ուղղապէս առաջնորդեց Բզգային հին և անխառն Սատենագրութիւններն ու մնացեալ անարատ Լեւոնութիւնները, բաւական օգնեց այն օտար լեզուներէ թարգմանուած զրբերը, որոնք որ կրնային նպաստել իրենց նպատակին: Եւ ահա այս միջոցներս էր որ ասոնց ջանքէն յորդորուելով հրատարակուեցաւ Օմիւռնիոյ Բրաբատեան Բըշալոյսը, Տաճկաստանի ճշմարիտ հայոց քաղաքական անդրանիկ լրագիրը, հայ լրագրութեանց սկզբնապատճառը, որ ամենայն էերպիւ Բզգին ուսմամբ և քաղաքակրթութեամբ զարգանալուն անհրաժեշտ հարկաւորութիւնն և ժամանակը եկած հասած ըլլալուն լուր կիմացունէր. գտնուած վիճակնուն համեմատ՝ իրենց սեպական Բզգութիւնն ու Կրօնքը պահպանելու էն զօրաւոր միջոց՝ ամենայն զիտութեամբ զինուորի ըլլալը համայն Բզգին կը բարոյէր:

Եւ ստուգիւ այս միջոցիս բարենախառն զգգութիւն մը ծագեցաւ մասնաւոր հայասիրաց սրտերուն մէջ, որոնց ժրջան աշխատութեամբը իւրոս ելաւ (բաց ի բանի մը բանասիրական (յրագրութիւններէ) հայաստան, Եդեսիան Բղանի և Սասիս պատուական Լրագիրները, որոնք սկսան Բըշալոյսին օրինակին հետեւիլ: Բհաւասիկ այս ժամանակակից Բզգային չորս Լրագիրներն էին, որ այն առեւտները մի և նոյն աղբիւրէ ելած, Բզգասիրական ու հայրենասիրական հօդու զօրացած, իրենց եռանդուն զրջով Բզգային պատինն ու Իրաւունքները, և անոր նախնական Եկեղեցւոյն ամենաուղարատութիւնը սաստիկապէս կը պաշտպանէին. հեռուն դառնուած մեր անմիթար ազգակիցները՝ Բզգային բարի և յաջող լուրերով կը միթարէին. որքան ալ հայաստան հայեցողութեամբ կործանուած, բայց իմացական կերպիւ դարձեալ կանգնուած ըլլալը իմաց տալով զիրենք կը քաջալերէին: Եւ թապէս բա-

ժանեալ հայ ժողովուրդը՝ բարոյապէս միացընելու հօդ կը տանէին, ընդհանուր Բզգը յորդորելով զԲզգասիրութեան և Եղեղայսիրութեան . . . :

Բայց ախո՛ս որ ասոնց երկուքը իրենց անուանը համեմատ գործ տեսան, վասն զի հայաստան լրագիրը ինքզինը ժամանակ մը ցրցունէին վերջը՝ իւր անուանակցին պէս բնաջինջ եղև. Եդեսիան Եդեսիան Բղանին առաջին և երկրորդ անգամ ուրախալի լուրերով երևալէն յետոյ՝ երրորդ անգամուն բերնի ճիւղը Սասիսի վրայ նետելով թուաւ ու աներևութացաւ: Սակայն պայծառ Բըշալոյսը դեռ կը ծագի Օմիւռնիոյ լեռանց վրայէն՝ երբեմն տասներկու պիւտիկով օրը անգամ մը, նաև սիրելի Սասիսը հաստատ կեցած՝ պիւտիկերով մը Բզգային տաշտօնական լրագիր սեպուած մինչև ցարդ անընդհատ կը շարունակուի: Եւ ահա կարծես թէ այս երկու լրագիրս ալ իրենց անուանակցին հետեւեցան, որ ինչպէս ստեղծմանէ իլեր ընութեան շնորհած Բըշալոյսը ամէն առաւօտ Երևելեան հորիզոնի վրայէն ծագելով բարի լոյս մը կառնէ մեզի և յաւիտեան պիտի աւետէ, այսպէս ալ յիշեալ Օմիւռնիական Բըշալոյսը այս անունը ստացած օրէն Բզգային օգտուէտ լուրերով միակերպ կը ծագի և յուսալի է որ դեռ շատ առեւտ պիտի ծագի Եմանապէս՝ ինչպէս որ երկրի վրայ՝ անգամ մը բանական և անբան արաբացոց ազատութեանը գործիք եղող և պարծանք աշխարհին հայոց զարմանալի լեռ մը կայ, և այն է Սասիս լեռը, որ դեռ անկործանելի կեցած՝ անոր սքանչելի անուր ճիւղ մարիտ հայրենասիրաց սրտերուն ամենամեծ ցնծութիւն կը պատճառէ, ըստ օրում իւր գաղթէն ամէն վարկեան զմեզ Բզգային սիրոյ և միութեան կը հրաւիրէ և միշտ պիտի հրաւիրէ, սոյնպէս Սասիս լրագիրը նաև այս անուամբ ծնած օրէն անխախտ կեցէր՝ երբեմն զմեզ Բզգային բերկրաւոր լուրերով կ'ուրախացնէ, և յուսամբ թէ բազում ժամանակ կեցած՝ օր մը աւելի խանդակութեամբ լուրերով մը ըզմեզ պիտի ուրախացնէ . . . :

Բզգ այս ժամանակակից Բզգային վիճակը, Լրագրաց անունը, և անոնց հետզհետէ կարգաւ ծագումն ու ընթացքը թող կերպիւ մը բաղդատեն ընթերցողը մերին 10րդ թուով ցրցուցած պլաքանական երևոյթին հետ, մենք շարունակենք մեր խորհրդածութիւնը:

Յայտ վայրի Բզգին եռանդուն Երիտա-

ըորդ լուսաւորեալ դարուս մէջ դեռ ամէն ժամ կորստան հայկայ անմեղ սերունդը իրենց կողմը որսալու, և անով զայն երկու կերպ դժբաղդութեանց մասնելու Բ. Ե. (աւելի պարզապէս ըսելով) ասոնք և ասոնց նմանները պիտի ըլլան ամենամեծ ջանքովսը Բզգը Բզգ ընելու, Բզգութիւնը իսկապէս պայծառացնելու, և անոր կրօնական և Բզգային բովանդակ սուրբ իրաւունքները ճանցնելով յարգել տալու անոնց՝ որոնք ամէն վարկեան կուգեն արհամարել երեսունէն աւելի (սմանեան կայսերաց կողմէն շնորհուած հայոց հին և արդար իրաւունքները . կուգեն փաստել անոր կրօնական անկասող թիւնները, միանգամայն նախատելով անոր երկից սուրբ յոգովոց վեց հարիւր վաթսուն և ութ Բստուածարեալ սուրբ հայրապետաց կողմէն ճանցուած, ընդունուած, յարգուած, ու անոնց Բաքերական վճիռներովը կրկին և կրկին անգամ հաստատուած ու պաշտօնութիւնն ու հաւատոյ հանդանակները, հայրապետական սուրբ Բթողը և անոր վրայ բաղմոյ արժանաւատանք Սրբազան Բահանայապետները :

Դարձեալ կուգեն այլայլել անոր նախնական աւանդութիւնները, կանոնները, ծեսերը; սովորութիւնները . ու վերջապէս կուգեն ևս . . . բայց աղէ՛, ո՛վ, և որո՞նք պիտի ըլլան այսուհետէ ընդդէմ հայոց այսպիսի վատ, ահարդ ու կեղծ դրութեանց հետեւելու, երբ այժմ Բզգին այս բարոյական քաջ Օրսականները արթուն կեցած՝ իրենց գրիչը ձեռուրնին իբրեւ աղեղ մը լարուած ամէն վարկեան պատրաստ կ'սպասեն՝ այն ընդդէմ արդարութեան և իրաւանց յարատեւած թշնամութիւններուն դէմ՝ իրենց նետը արձակելու . ինչպէս ատեն մը քաջազուն հային գրէլը՝ նոյնպէս այժմ անոր հարազատ որդիքը պատրաստեալ են բարոյապէս այս անիրաւ Բեւեանները յերկիր թաւալելու : Եւ որո՞նք պիտի ըլլան՝ որ այն Բստուածային ահարկու ու սարսափելի «Վայ որ ատեն բարոյն չար» պատգամին դէմ՝ անդադարաւ յանդիմանման զանգեւելու, երբ անոր յաւիտեանական դատապարտութեան վճիռը իր հետն է, ըստ այնո՛ւ «ՈՐ ԱՄԵՆ ԲԱՐԻՈՅՆ ՉԱՐ», ահա մեղքը, «ԱՄՅՈՒՆ» ահա դատապարտութիւնը : Բայց ո՛վ է այն անօրէնը և այն անաստուածը որ երկրիս վրայ Բստուածոյ այս պատգամը գիտութեամբ, այս գիտութեամբ բանի մը տեղ չի դնելէն ետքը՝ օրմը երկինքը աղոր հեղինակէն ողորմու-

թիւն յուսայ . կարելի՛ է արդեօք, կրնայ՝ մի ըլլալ որ երբ նոյն հեղինակը իւր Բստուածային բարբառովը կ'վճռէ ըսելով «Երկինք եւ երկիր անցցեն, և բանք իմ ո՛չ անցանիցեն : »

Ի՛հ սարսի՛ր ու դողացի՛ր ա՛յ դու մարդ ահօրէն, և այնպէս ե՛լ և փախի՛ր, աղէ՛ փախի՛ր ի միջոյ հայ՝ անմեղ և անարատ հօտին և թաքի՛ր, որ չըլլայ թէ երկնից պատուհասը դիտող վրայ թափին . . . :

Հեռացի՛ր կըսեմ հայոց փարախին բովելէն, այսինքն անոր իրաւանց սահմաններէն, զի կրնայ ըլլալ որ ալ Բստուածոյ արդարութեան չափը լցուած ըլլալով՝ նոյն սահմաններէն կրակ ելած բոլոր բու անիրաւութիւններդ երէ՛, լաւփէ ու մոխիր դարձունէ :

Կամ այսքան ժամանակ անոր սահմաններէն ըրած աւարառութիւններդ յետոս դարձուր, և կամ գիտցած ըլլաս որ՝ ո՛չ միայն երկիրս այլ և երկինքը՝ անոնց օրինաւոր տէրն ու ամենամեծ պաշտպան Գրիգորին ու Տրդատը, և անոնց Գահակից ու Եղբայրակից Աղբեստորոնն ու մեծն Կոստանդիանոսը իրենց երգմանը համեմատ միաբան ամէն վարկեան բաղկատարած կը բողբոջեն առ Բարբին Բստուած, և այն աւտէն . . . : Ի՛հ այն ատեն ինչ որ կ'ըլլայ դու երեւակայէ՛, դու խորհէ՛, դու մտածէ՛ . . . թո՛ղ մարդկային անիծեալ նկատմունքները, և լու՛ն Բստուածային ահարկու պատգամին «Վայ որ ատեն բարոյն չար» ծանիր քու անիրաւութիւններդ՝ և հետեւէ արդարութեանց . . . :

Բայց ի՛նչ կըսեմ ու ի՛նչ բաներ կը բարբառեմ ես . . . ո՛հ ներէն մեզի ընթերցողք, որ սակաւիկ մի սահմանէս դուրս ելելովս այլ և այլ տեղեր յափշտակուեցայ . . . :

Ես միայն իմ նպատակիս յարմար բաներու վրայ զբաղեալ գիտողութիւններ ըրած աւտէնս՝ ճշմարտութիւնը յափշտակելով առաւտարու զիս այնպիսի ինքզիններու վրայ՝ որոնց համար չէր յայտն խօսել իմ նպատակս . դառնամ ուրեմն ես բուն իսկ նպատակիս և անոր վրայ խորհիմ ու խորհրդակցիմ :

Բ. Գ. Գ.

Ես անգամ նիւթ երնուս առաւտութեանը պատճառաւ՝ անցեալ թուոյն մեջ խոստացուած բանիմը իրնորոց վրայօք ըլլալու խորհրդածութիւնները յաւաքիկայ թիւերնուս թողուցած եմ :

ՆՈՐ ԵՕՐԳԻ ԳԱՂՏՆԻՔՆԵՐԸ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ամեր բնակած Երկրին ամենազարմա-
նալի որակութիւններէն մէկն ալ՝ ընտիր արա-
բածոց գաղտնութեան մէջ շրջելն է, և եղած-
նուն պէս չ'աւսնուենին է : Մարդկային սեռը
որչափ որ լաւ գիտէ իր պարտաւորութիւնները
նոյնքան ալ ետ կը մնայ զանոնք կատարելէ ,
իսկ աւելի զարմանալի կէտը ան է որ Մարդս
որքան որ իր պարտականութիւններէն հեռի
կը մնայ , և կընէ ինչ որ իրեն չէ վայել , նոյն
չափ ալ կուզէ որ ախարհ զինքը օրինաւոր
մարդ ճանչնայ : Եւ մարդս կուզէ ամէն ա-
պօրինաւոր բան ընել , գազանաբարոյ հրեշից
գործքերը ընել , և միայնգամայն ամենապարկեշտ
մարդ ճանչցուիլ . . . բայց աղէ սխալումն
է այս . և « գաղտնիք մը չիկայ որ երեւան չելէ » :

Եւս ըսածնիս որքան որ ստոյգ է անհատ-
ներու համար՝ նոյնքան ալ Ղզգերու , կարաւա-
րութեանց , և քաղաքներու համար . բայց ինչ-
պէս ըսինք « գաղտնիք մը չիկայ որ երեւան չելէ »
նոյնպէս ալ մեծ իրաւամբ կըսեմք « երեւան ե-
լած գաղտնիք մը անհնար է որ ամէնուն գիտե-
լի չըլլայ » և ինչպէս որ Փարիզի գաղտնիքները
նոյնպէս ալ Եւրոպայի , Սփրանչիսկոսի , Եւրո-
() ըրիանի և այլն գաղտնիքները ըսածնիս կը
հաստատեն :

Բայց մենք առ այժմ ահեղը մէկդի թողլով
մեր Ղզգակիցներուն պիտի ներկայացնեմք , այն
հաշակաւոր Եւրոպայի գաղտնիքները՝ որ
մեծ ազդեցութիւն ըրած է ամէն լուսաւորեալ
երկրի ժողովուրդեան . յուսալով որ նոյն ներգոր-
ծութիւնը պիտի ընէ Ղզգայնոց ալ որք շատ աղ-
գերէ քիչ հետագորդիւ չեն այսպիսի գաղտնիք-
ներու ծանօթ լինելու մասին , իսկ մանաւանդ կը
յուսամք որ այս գործը աւելի անոնց պիտի ներ-
գործէ որք արիւնքսան մտիկ կընեն Ղզգրիկայի
հրաշալեաց պատմութիւնները իրենց Միսիո-
նարներէն . օրոնք կը տեսնան որ եթէ կարելի
լինի իրենց երկիրը անմեղութեան դրօշմաւ ,
կամ երկինքէն մատ մը տաղին լինիլ հըռ-
շակեն :

Մեր կողմանէ այս հաշակաւոր գործին վը-
րայ այսչափ խօսեցնուս յետոյ ընթերցողաց մը
տաղրութիւնը կը հրաւիրեմք գործին բուն հե-
ղինակին կանխաբանութեանը , (որ Ղզգրիկա-

ցի մը լինելով անշուշտ ընդունելութեան արժա-
նի է) :

« Եւս թէ և չեմ ախորժիր յառաջաբանա-
կան դիտողութիւններէ՝ բայց և այնպէս անանկ
տարօրինակ են իմ գրելիքներս , անանկ զարմա-
նալի և արտաքոյ կարգի ներկայացնելիք տե-
սարաններս և դիտուածներս , այնքան շատ և
մասնաւոր են իմ նկարագրելիք յատկութիւն-
ներս , որ ինքզինքս ստիպեալ կը դանեմ իմացը-
նել ընթերցողաց որ այս աշխատութիւնը որքան
զարմանալի ալ երեւնայ իրենց տակաւին գիտնա-
լու են որ այն իրական կեանքէ , սրտակեղ իրո-
ղութիւններէ , և տեղի ունեցած դիտուածնե-
րէ առնուած է . չկայ տեսարան մը , եղեւնա-
գործութիւն մը , կամ սոսկում մը այս գործիս
մէջ որ տեղի ունեցած չլինի . խիստ շատ անգամ
այս Քաղաքիս մէջ . և ոչ ալ մէկ յատկու-
թիւն մը որ մեր մէջը տէր չունենայ : Եւս ան-
ձամբ փնտռած , քննած , և ուսած եմ գործիս
մէջ ներկայացուած անձինքներուն , և տեսա-
րանաց : Զմարտութեանը , ընկերանալով շատ
անգամ պարկեշտ և գործունեայ կառավարու-
թեան պաշտօնեայներու հետ (եթէ ներելի
լինէր՝ երախտագիտաբար անուննին կը յիշէի)
որոնց հետ մտած եմ ամէն եղեւնագործու-
թեանց բաւիղներ՝ որոնք պիտի ստորագրեմ , և
ստանկով հաւաքած եմ ինչ որ ներկայ աշխա-
տութեանս համար հարկ էին . ուստի թէ և այս
գիրքը վիպասանութեան անունը կը կրէ , բայց
ան դրուած է ճշմարտութեան մեղանով , և վի-
պասանութիւն կոչուելէն առաւել արժանի է
պատմութիւն կոչուելու :

Եւրանի թէ՛ Քրիստոնեայները , սա բա-
րեսիրտ և երկնային ժողովուրդը որ արեւատ-
լոր հօթեանդայներուն բուրդէ հապուստ կըն-
ծայեն , և հարաւային ծովերու կղզիներուն
ձկնորս հնգիկներուն երկրագործական գործիք-
ներ , սա երկրիս բնակիչները մեզի կրօնակից
ընելու համար միլիոններ վառնելով միսիօնարք-
խրկողները երանի թէ՛ սոսկային և սթաբէին
իմ ընելիք նկարագրութիւններէս : Եւս կաղա-
չեմ իրենց որ ստորագրած տեղերս երթան ,
որոնք և տեսնեն թէ , կ'ստեղծուի կարգաւոր-
չիւն մի միսիօնարներու համար , Եւս հնգիկաստա-
նէն և հարաւային կղզիներէն աւելի հոս՝ սա
մեծ և համբաւաւոր Քաղաքիս մէջ անոնց կա-
րօտութիւն կայ , ըստ որում հնգիկաստանի և
հարաւային կղզիներուն հեթանոսները դեռ ճա-
նաչէն եղեւնագործութեան մէջ եթէ բաղ-

դատուին մեր մէջ գտնուած հեղափոխաց : Քաւ լիցի որ միսիծնարական բարենպաստակ գործին հակառակող մը լինիմ , չէ բայց ես կըսեմ որ միսիծնարները աւելի միջին աշխատութեան դաշտ մը պիտի գտնեն Նոր Եօրքի մէջ քան թէ որ և է վայրենի երկրի մը մէջ :

Ղիտելի է ինձ որ այս գործս շատերուն պիտի դաջի , ըստ որում ան պիտի հարուածէ ամէն զաղրագործութիւնը ինչ երևոյթով և կացութեամբ ալ լինին , Սօթհամի խաղու պալատները իմ գործիս մէջ պիտի ներկայացունեն ճիշտ այնչափ որքան որ քիչ համբաւաւոր զաղրագործութեանց խոռոչներ ուր գողերը և մուրացկանները կը հաւաքուին : Որովհետեւ ես ձեռք կը զարնեմ այս աշխատութեանս իմ մահկանացու ընկերներուս բարեւաւութեանը համար , ուստի պիտի համարձակ լինիմ իմ ընդացքիս մէջ , ճշմարտախօս և անվախ , և իմ միմիայն խորհուրդս պիտի լինի պարտականութիւնս ըստ օրենի գլուխ հանել , թող աշխատութիւնս յայտնէ իմ խոստմանս ստուգութիւնը :

Աշխատութեանս նկատմամբ քանի մը խօսք ունիմ Նոր Եօրքի Վաղաբէն Աղերին :

“ Եւծապատիւ Աշխատականներ ” :

Մի խորհրդէր որ ես իբր վիպասանութեան աշակերտ մը ձեր Սուրբ և Փառաւոր կոչման կողմէմ նախատինք մը ընել քաւ լիցի , ես կը յարգեմ և կը սիրեմ որ և է դաւանական գաղաբարէ Ստուծոյ ճշմարիտ որ և է պաշտօնեան :

Այս գործս ես ձեզի կը մատուցանեմ , ըստ որում կը փափաքիմ ես թէ դուք և թէ ձեր կրթութիւնը ընդունողները զայն կարդան , վասն զի այն որքան որ վիպասանութեան վերարկոյովը ծածկուած է , տակաւին չափը անցած ճշմարտութիւններով լեցուն է , որոնք խիստ անխերե կերպիւ ամէն օր մեր մէջը տեղի կ'ունենան :

Ահա իմ նպատակս ո՛ր պատուական աղնուականներ որոյ վրայ այս պատմութիւնը աշխատասիրած եմ . . . շատ անհանգիստ օրեր շատ մեռելատիպ գիշերներ վատնած եմ անոնք զրոնելու համար , և յիշաւի այնպիսի անձինքներու և տեսարանաց հանդպած եմ որ հնար չէ լեզուաւ ստորագրել :

Մինակ մէկ նպատակ մը ունիմ ես , և այն է ի բառին ծառայել , ես կ'ուզեմ ձեզի ներկայացունել այս Վաղաբէն մէջ տեղի ունե-

ցած ամէն զաղրագործութիւնները , և բանալ անոնց շարաւալից վերքերը , անանկ որ դուք և ամէն մարդասէրը կարենան տեսնել թէ ուր պարտին հասցնել իրենց առողջարար ողորմութիւնները , կուզեմ յայտնել թէ ո՛ր և ի՛նչ պէս մեր երիտասարդները կը վրիպեն և կը կործանուին փայլուն խաղու պալատներու մէջ . . . քանի քանի խեղճ , թշուառ , և աժմ անպատիւ կանայք դերի եղած են անպարկեշտութեան քանի որ հնարաւոր էր որ անոնք ազատէին եթէ մէկ բարեւար ձայն մը և օգնող ձեռք մը անոնց հասնէր :

Այս գործս շինուած է որ քրիստոնեաները կարդան , ուրեմն ո՛ր Աշխատականներ ես զայն ձեզի կը նուիրեմ զոր եթէ կարդաք ձմեռ գիշերները՝ յիշէք և դժաբ զանոնք որք չէն երբէք ձաշակած ձեր վայելած հանգստութիւնները , անոնք՝ որ բարոյաբար և բնականաբար ամէն օր ձեր շուրջը մեռնելու վրայ են :

Աս որոշած եմ այնպիսի գործ մը գրելու որ բարոյականութեան նկատմամբ բացառութիւն մը չունենայ որ կարող լինիք զայն ձեր ընտանեացը կարգացնելու , որով անոնք դժ լինել պիտի ուսանին իրենց վայելած հանգստութեանը համար , այնպիսի քաղաքի մը մէջ ուր սոսկալի թշուառութիւնը , եղեռնագործութիւնը , և յետին աստիճանի վատթարութիւնը միշտ տեղի կ'ունենան :

“ Մենք փողոցի մէջ չբաւորութիւնք անպակաս են , դրեթէ ամէն ձեզի ընտանիքներ լեցուած են դժողային հիւղերու , և ամենա նուաստ բաւիղներու մէջ . . . ամէն հասակի մանուկներ իրենց ծնողները կը մաքցին կերակուր և կրակ խնդրելով , այնպիսի ծնողներէ որք հաղիւ թէ պատեհութիւն մը ունին տեղ մը իրենց բռն ընելու , և անոնց շատերը հիւանդութեանց զոհուած են . . . և ասոնց աւմենքը այնպիսի տուրքիչ պատկեր մը կը ներկայացունեն թշուառութեան յետին աստիճանի , որ հաղիւ լեզու մը կարող է ստորագրել ” :

Ահա այսպէս կը խօսին դուրս միմայած թշուառներուն անոնք որք ողորմութեանց պաշտօնը վրանին առած են : ”

Երրորդական

ՄԱՐԴԱՆԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՌԱԶԱՐԱՆ

“Մարդուս համար ամենա
կարևոր ուսմունքը մարդն է”

Լյու աշխատութեան առաջին գլխաւոր նշանակաւոր Լճոյային ուսումնասիր երիտասարդաց այն դործարանական հանգամանքները ուսուցանել է զոր մարդուս յատկութիւնները կը ցուցնեն . բայց այս աշխատութիւնը ամենուն միօրինակ մատչելի ընելոյ համար զայն իրողութիւններով և հանգամանքներով լեցուցինք , և ոչ թէ աւարկութիւններով , ըստ որում Մարդակազմութիւնը բացատրելը իր ամենաբարձր ասպնդոյն է : Մենք յառաջ պիտի բերեմք օգնքներ և արդիւնքներ և թողումք զանոնք իրենց յայտնի և պարզ արդիւնաւորութեանը , պիտի անմարմնաւորեմք արդի գտումները , և համախմբեմք զանոնք կարելի եղածին չափքի խօսքերու մէջ ճիշտ այնքան որքան որ ուսանողք կը կարօտին :

Լյու աշխատութիւնը որքան որ համառօտ տակաւին բաւական և օրինաւոր պիտի լինի ի մաստը , արդ Լճոյային ուսումնականաց , և ուսումնասիրաց կը թողումք այսպիսի աղնիւ գիտութեան մը ներկայացունելը ընդունելութիւնին և մենք կ'սկըսինք մեր պարտքը կատարելու :

ՀԱՏՈՒՄԾ ԱՌԱՋԻՆ

Մարդակազմական հանգամանք իբր յայտնութեան
ներգործող և գորշակող :

Լ. Կարեւորութիւն անձնագիտութեան :

“ԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ զօրութիւն է” , կատարելութեան հասնելու և վայելելու համար , և այս է մարդուս օտեղման մի միայն վտանգը . բոլոր գիտութիւնները այս զօրութեան ընծայուած են : Այսպէս բանի անթիւ և քանի ճամբաներով արդի գտումները քիմիաբանութեան մէջ մարդկային երջանկութիւնը աճեցուցին , որոյ լուսատու Լուցիկը աղբիւր օրինակ մը կը ներկայացնէ . հողագործութեան գիտութեան անմամբ մարդկային անունը կրկնապատկուած է . որքան անշափապէս արդի մազենական յառաջգիտութիւնը բազմապատկուած է , որով կենաց շատ կարեւորութիւնները դիւրաւ եղած են . որքան տեսանելի կերպով շոգենանները և երկաթուղիները մարդուս նախնի յառաջգիտութիւնը և հանձնքները կրկնապատկուած են : Նմանապէս կրնանք նկատել ամեն ուրիշ գտնաւոր տեսնելի գիտութիւններն ալ , և հա-

մարձակաբար կրնանք ըսել որ տարուէ տարի անոնք համեմատաբար պիտի բազմանան և բազմացնեն մարդկային սեռին երջանկութիւնները . յերաւի անոր ընդաբոյս բնութիւնը և հարադատ ներգործութիւնն է զարգացնելու ամեն տեսակ վայելքները և յաջողութիւնները : Ամեն ուրիշ բան հաւասար լինելով , ան որ ամենէն շատ գիտէ իրաց օրենքով մը կրնայ թէ յառաջանալ և թէ ամենէն աւելի վայելել , քանի որ տգիտութիւնը փոխանակ օրհնութիւն մը լինելու մարդկային տկարութեան , չարութեան , և թշուառութեան ամենամեծ պատճառն է , ուստի մարդս ԼՈՒՍԱՒՈՐԵԼՆ է , միայն ճամբան զայն բարելաւելու և կատարելութեան հասցնելու :

Բայց Անձնագիտութիւնը իր բոլոր տեսակներէն աւելի թէ ամենէն օգտակարն է և թէ զարգացնող անձնական և տիեզերական երջանկութիւն և յառաջագիտութիւնը . “Ժամիր դեբէ” , գրուած էր օսկի գրերով Տէւրիսի հուշակաւոր տաճարին վրայ , իբր ամենակարեւոր ճամբարտութիւն մը որ Յունաստանի իմաստունները կրնային թողուլ իրենց յաջորդներուն , և Ս . գիրքը իմաստութեամբ և իրաւամբ կը պատկերէ մեզի ըսելով . “սրտերնիդ քննեցէ” :

Քանի որ ամեն երջանկութիւն հնազանդութիւնն կը փնի , և ամեն թշուառութիւն անհնազանդութիւնն , մեր հոգեւոր օրհնութիւնը ինքզինքնիս ճանչնալու այս օրհնքները դիտաւէ , ասանկով առաջին քայլը առած կըլլամք մեր հնազանդութեան շաւիղն մէջ որ է կենսը . Անձնագիտութիւնը որ կուսուցանէ կենաց և առողջութեան օրհնքները կընուի բնականաբաւական միջոցներ երկարելու կենսը և աճեցնելու առողջութիւնը որոնց երկուքն ալ դերադոյն հանգամանքներ են վայելման և կատարելութեան :

Անկեց 'ի զատ ան կը յայտնէ մեզի մեր բնական օտազանքները , յարմարութիւնները , առաքնութիւնները , զաղքագործութիւնները , դրաւոր և տկար կետերը , և մեր ընդունակութիւնները վերաբերու ևսյն : Եւ առանց սխալման կը յայտնէ մեզի այն սքաղմունքները , և տեղերը ուր մենք կրնամք կամ չենք կրնար յառաջանալ և փայլիլ անկարգէ օրհնքները , մարդկային հանգամանքները , անձնական առաքնութիւնը , բարոյական կատարելութիւնը , նմանապէս զաղքագործութիւնները , միանգամայն զայն յալութեւն միջոցները . ուստի այն բոլոր գիտութեանց ոգին է այն կը տեղաւորէ զինքը ստացող վայելման և կատարելութեան բուն եղբին վրայ , և կնծայէ անոր ամենաբարձր զօրութիւն , և ամենաճոխ գանձ զոր մահկանացու մը կրնայ ստանալ :

Վերջապէս ինքզինքնիս կատարեալ ճանչցանքին է մեր էութեան ամեն օրհնքները գիտնալ , երջանկութեան ամեն սահմանները , և թշուառութեան ամեն պատճառները , և այս պիտի գիտութիւն մը 'ի դործ գնելը ինքզինքնիս կարողն եղածին չափ երջանկացնելէ մեր էութեան որեւէ մասին մէջ որքան որ կարելի է լինիմք և ապրիմք : Եւ բանի որ բնութեան մէջ բան մը առանձին չի կանգնիր , այլ ամեն մէկը առանցքաւորութեան յարաբերութիւն ունի ամենուն հետ , և ամենքը հաւաքաբար կը կազմեն մէկ սրանշելի ամբողջ մը . . . քանի որ բոլոր աստղերը և աշխարհները փոփոխակի կընկերործ են , և կընեգործուին մեզմէն գիշեր և ցերեկ , ամառ , ձմեռ , արեգ և անձրեւ , ծաղիկ և պտուղ , արտադրելու համար , քանի որ ամեն սեռ , երեւոյթ , և անհատ բնութեան մէջ ուրիշն մը երկրորդ կամ տասնակեցերորդ արեւանաւորն է , և քանի որ մարդս ընդհանուր բնութեան համառօտու-

Թիւնն է, անոր բոլոր կենսական գործառնութեան յառաջադրոյնը, անոր բոլոր լոյսին վառարանը, և բոլոր անոր կատարելութեան ներկայացումը, անշուշտ ինքզինքը լիովին ճանչնալով ամեն բան ճանաչած և գիտցած կը լինի. չէ՛հարբելու թիւնը ուսանել շահաւորաբար առանց մարդս իբր բնադիր մը առնելու, և ոչ ալ շնոր է մարդ լինել առանց անոր: Արդ. քանի որ մարդս բազմաթիւ է մտքէ և մարմինէ, երկուքն ալ մեկզմէկու փոփոխակի և անբաժան յարաբերութեան մէջ, քանի որ իր իմացականութիւնը բացայայտուած է մարմնաւոր գործարաններով, և վերջինը բոլորովին կախում ունի առջինէն, հարկաւ իր միտքը կարելի է սորուել իր գործարանական առնչութիւններէն: Եթէ մարդս միայն բացայայտուէր աշտաբար իր կազմուածքէն, կարելի էր այն զատ ուսանել. բայց քանի որ բոլոր իր գործարանական կազմուածքը կենդանակաւորէ իր մտաւորականութիւնը հարկ է որ երկուքն ալ իմաստի ուսուի: Մինչև ցարգ մարդկութիւնը ուսուած էր մաս մաս: Մտաւորականները միայն անոր գործարանական կազմուածքը հետազոտած, և հոն կանկ առած են, և մտաւորական իմաստասերները ուսած են զայն համաբանաբար, բոլորովին աննկատ լինելով անկազմական վերաբերութեանցը. քանի որ աստուածաբանները միայն անոր բարոյական յատկութեանց վրայ որոճացած են, և ուստի իրենց բովանդակութիւնը Արիստոտէլէ յետէ անբեղմնաւոր մնացած է: Երբ թէ մեկը պիտի ուսանի ծառ մը արմատէն, ուրիշ մը բունէն, և երրորդ մը տերեւներէն, կամ պտուղէն առանց իրենց որոնմունքը սահմանելու. . . ինչ օգուտ կունենայ այսպիսի կտոր կտոր ուսմունքը: Եթէ բնական մարդս ամբողջ փութիւն մը սահմանեալ է, և մտաւորականը ուրիշ, անառնել իրենց զատ զատ ուսմունքը օգտակար կրնար լինիլ, բայց քանի որ մենք ամեն բան մտքով գիտենք, և անով կրնանք, բացայայտուած է ուրեմն որ կը լինին լիովին բնական գործարանաց միջոցաւ, մասնաւորաբար քանի որ ամեն կարելի վերաբերութիւն կամ փոփոխութիւն կազմուածքին, յամեմատաբար կրնանք գործէ մտաւորականը, ուստի հարկաւ իրենց փոփոխակի առնչութիւնները, և իրենց փոխադարձ ազդեցութեան օրէնքները, պարտին հետազոտուել հասափառ: Ասկից իզատ ամեն մտաւոր իմաստասերը ներդաշնան է իր դրութիւնը իր բուն ներքին մտածութիւնին, և յառաջ բերած են իրենց Բաբելոնեան խառնակութիւնը: Բայց վերջին կէտ դարուս մէջ նոր աստեղ մը կամ արփի մը ծագեցած մտած հորիզոնին վրայ, արփի մը որ կը քնէ հմտական ստուգութեան մատր ամեն մէկ մտաւորական յատկութեանց վրայ, և կը յայտնէ այն մարդակազմական սահմանները որ կը ներգործեն, կաճեցունեն կամ կը պակսեցունեն, կ'զտեն կամ կը խանգարեն կամ որենէ կերպիւ կ'ընդանակաւորեն, թէ միտքը և թէ անկից արտադրեալ խորհուրդները, զգացումները, և յատկութիւնները, և որով կ'արդիւնաւորէ մտաւորական ուսումը ճիշտ նոյն շտապեղի համեմատութեան հիմին վրայ որոյ մէջ ամեն դիտութիւն կը բաղկանայ, մտք կամ տարակուսելի բան մը չի ցոյցէրով ալ միայն պարզելով մտաց ճշմարիտ գիտութիւն, և անոր ազդեցութեանց օրէնքները: Այսպիսի ամենամեծ գտնանք մը հեղինակը եղաւ Կոլ, գանկաբանութեան և մարդակազմութեան: Այն գործարանները որ իմաստի կը գրկեն ինչ որ մտաց կը պատշաճի, և մարդուս իր բոլոր գործարանական առնչութեանց մէջ, կը յայտնեն ինչպէս կատարելագործելու է առջինը, ետքինը՝ զարգացունելով, ու ցուցունելով

յատկութեանց մասնաւոր նշաններ, որով մենք կրնանք ճանչնալ ինքզինքնիս և մեր ընկերները ստուգութեամբ. . . անսակ մը գիտութիւն է այս, որ խիստ հաճելի է երբ ստացուի, և անգին էրբ գործադրուի:

Բ. Կազմութիւն համեմատեալ ընդ յատկութեան:

Տիեզերական բնութեան մէջ ամեն բանի կազմութիւնը զորաւոր կամ տկար է, կարծր կամ կակուղ, բիւր կամ աղնիւ և այլն, իր կենսական գործաւորութեան նկատմամբ, և այս իրողութեան մէջ իմաստասիրական վայելելութիւն կամ պատշաճութիւն կայ, կենսական գործաւորութեան ինչ ահագին զօրութիւն ծառերը կ'ըստնալընէ կը կանգնէ կը դարձանէ, որովք այնպիսի մեծ արհեստական անպատրաստութեամբ կը տարածուին իրենց ծանրակշիւ բերովը և ընդարձակ տերեւներովը, ճիւղերովը, և պտուղներովը կամ սերմերու բազում բացուածքներովը մրրկածուի հովերու և փոթորիկներու բոլոր կոհակներու գէմ, և փայտին յօրինուածքը այլքան կուռ և հաստատուն է որքան որ իր կենսական գործաւորութեան զօրութիւնը ահագին, և նոյնքան ալ արժեքաւոր իբր գերան. բայց փափուկ բոյսերը, ձորեանները և այլն քիչ զօրութիւն կը պահանջեն, և նկատմամբ իրենց կազմուածքը դիւրաբեկէ: Սո՛ւրճները, Վաղրերը, Բորենիները, և բոլոր զօրաւոր կենդանիները իրենց համեմատ զօրաւոր գործարանական կազմուածք ունին. առիւծին ջղային զօրութիւնը անանկ տարօրինակ է որ՝ կրնայ վայրէ առջալը վիզէն յափշտակել և ժամերով տանիլ զայն մաշտոններու և ճահիճներու մէջէն, իբր թէ Կատու մը Սկիւռ մը կը տանի, և իրենց մեծշունչ խիստ ահարկու է, իսկ անանկ զօրաւոր է իրենց կազմուածքը որ չորս ժամու մէջ հաղիւ իրենց ամեն զօրութիւնը և ճիւղը թափելով՝ Կու՛մարտիս յի առիւծի մը փառաւոր գլուխը կարող եղան կարելու Տ. Մաքքինթոք, Ալէն, և ուրիշ երկու փուռառու անձինքներ: Անանկ կարծր և անընկճելի են առիւծին վիզի ջիւղերը և ճիւղերը որ զանոնք կ'որելու ատեն կը կարծուի թէ երկաթ է թէ կը խարտոցուի և կարելի եղածին չափ զանոնք կարուէն վերջը՝ ասկաւին շատ զօրութիւն հարկ է զանոնք դուրս հանելու համար, իսկ մորթը վրայէն հանելու համար մեկ քանի անձինք մեծ զօրութեամբ գտնէ երէք օր աշխատելու են. անանկ պիտակազմ են փղին, ռնգեղջիւրին, կոկորդիլոսին, և ուրիշ մեկ քանի մեծ ջղային զօրութիւն ունեցող կենդանիներուն մորթերը՝ որ հրաշային զննակները երբ զուռեն անոնց կը տափակնան և անոնց ոտից առջև կիյնան, ատոնց կազմուածքը այնքան թանձր է, որքան որ ահարկու իրենց զօրութիւնը. . . քանի որ տկար կենդանիները համեմատաբար կակուղ կազմուածք ունին. նմանապէս զօրաւոր մարդոց միտք թանձր և խիստ առաձգական է, քանի որ արեւաբներուն մեղի են և ճիւղման ակզի կուտան:

Հարանայելի:

ԽՄԲԱԳԻՐ—ՏԵՕՐԷՆ

Մ. Գ. ՏԵՅԻՐՄԷՆՃԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՏԳԱՐԱՆ
ՎԵՋԻՐ—ԽԱՆ